

LEDA

LEKSIKOGRAFER
I DANMARK

LEDA-Nyt nr. 79 – april 2025

ISSN 1603-7006 Redigeret af Asgerd Gudiksen og Malene Nellemann Madsen

Meddelelser fra bestyrelsen	s. 2
Indkaldelse til medlemsmøde	s. 3
Indkaldelse til generalforsamlingen 28. maj	s. 4
Anna Sofie Hartling og Margrethe Heidemann Andersen: Retskrivningsordbogen, 5. udgave, 2024	s. 5
Patrick Leroyer: Et erindringsblik i det leksikografiske paradoks	s. 8
Asgerd Gudiksen: Anmeldelse af Ruben Schachtenhaufen, Michael Bach Ipsen og Mikael Fabrin: Dansk Udtaleordbog	s. 13
Kend din leksikograf	s. 18
Kort nyt fra den leksikografiske verden	s. 21

Medlemsmøde

The Making of DanSKiB

Lauren Sadow

Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet

Onsdag den 28. maj kl. 15

Københavns Universitet Amager, Emil Holms Kanal 2

Lokale 23.2.39

Læs mere side 3

Meddelelser fra bestyrelsen

Kontingentindbetaling til LEDA i 2024

Har du husket at betale dit kontingent? Fristen for indbetaling af kontingent for 2023 var den 23. marts 2024, men det kan stadig nås. Kontingentet er stadig **150 kr.**

Betaling kan ske via netbank til LEDA's konto i AL-Bank:

Reg.nr.: 5301

Kontonr.: 0275666

Ved overførsel fra udlandet:

SWIFT-BIC: ALBADKKK

IBAN: DK1453010000275666

Husk kontingentbetaling for NFL betales direkte til NFL

Imellem hvert nyhedsbrev lægges nyheder på vores hjemmeside: <http://leksikografer.dk>.

LEDA-Nyt udgives af Foreningen af Leksikografer i Danmark (LEDA) og udkommer to gange om året.

LEDA-Nyt udsendes fast til LEDAs medlemmer, og ældre numre af tidsskriftet kan desuden downloades fra LEDAs hjemmeside (www.leksikografer.dk).

Bidrag til næste nyhedsbrev sendes til formanden inden 1. oktober 2023.

Dette nummer er redigeret af Asgerd Gudiksen og Malene Nellesmann Madsen.

LEDA er en forening der fungerer som forum for praktisk og videnskabeligt ordbogsarbejde og ledes af en bestyrelse, som frem til næste generalforsamling består af:

Asgerd Gudiksen (Ømålsordbogen, NorS, Københavns Universitet), formand, gudik @hum.ku.dk

Ida Elisabeth Mørch (lex.dk), kasserer, leksikografer @gmail.com

Malene Nellesmann Madsen (Ordbogen A/S), mum @ordbogen.com

Anna Sofie Hartling (Dansk Sprognævn), ash @dsn

Mette-Marie Møller Svendsen (Jysk Ordbog, Peter Skautrup Centret, Aarhus Universitet), mms @cc.au.dk

Susanne Lervad (Center for Tekstilforskning, Saxo, Københavns Universitet), npf698 @hum.ku.dk

Henrik Køhler Simonsen (MSC, Copenhagen Business School), hks.msc @cbs.dk

CVR: 37588997

Kontingent for medlemskab af Foreningen af Leksikografer i Danmark (LEDA) 150,- DKK

Kontingentet kan indbetales via netbank: reg.nr. 5301 konto 0275666.

Henvendelse vedrørende indmeldelse og adresseændring sker til foreningens kasserer. Øvrige henvendelser rettes til formanden.

Medlemsmøde

Lauren Sadow

Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet

<https://pure.au.dk/portal/da/persons/l.sadow@cc.au.dk>

The Making of DanSKiB

I will present the process of making a “cultural dictionary” of Danish for adult migrant learners. Danskib is a freely available online learning resource for Danish as a second language which combines lexicographical features with learning activities, using an underlying minimal defining vocabulary. We call the dictionary aspect a “cultural dictionary” as it contains entries for both communicative norms and culturally-significant lexical items, and does not cover the entirety of the Danish language. Instead, the entries target important aspects of Danish communicative culture (such as communicative routines, values and words) that newcomers to Denmark need to know in order to navigate their new lives in Danish society and that promote intercultural communicative competence. I will discuss the underlying database and digital aspects of the dictionary and overall resource as well as the research foundations of the entries.

Onsdag den 28. maj kl. 15-17

Københavns Universitet Amager, Emil Holms kanal 2
Lokale 23.2.39

Indkaldelse til generalforsamling 2025 i LEDA

Onsdag den 28. maj kl. 17.00.

Dagsorden ifølge vedtægterne:

1. Valg af dirigent og referent.
2. Formanden aflægger beretning.
3. Kassereren fremlægger det reviderede regnskab.
4. Fastsættelse af kontingent.
5. Valg af to bestyrelsesmedlemmer og en suppleant. På valg er bestyrelsesmedlemmerne Ida Elisabeth Mørch (indvalgt 2017) og Malene Nellemann Madsen (indvalgt 2019) samt suppleant Henrik Køhler Simonsen (indvalgt 2020).
6. Valg af revisor og revisorsuppleant. På valg er Christian Becker-Christensen og Henrik Lorentzen.
7. Forslag.
8. Eventuelt.

Forslag fra medlemmerne, som ønskes behandlet ved generalforsamlingen, skal være bestyrelsen i hænde senest 14 dage før generalforsamlingen, dvs. 14 maj. Forslag der er indkommet efter indkaldelsen er udsendt, sendes til medlemmerne senest 8 dage før generalforsamlingen. Forslagene sendes til formanden, Asgerd Gudiksen, gudik@hum.ku.dk.

Ad 4. Fastsættelse af kontingent. Bestyrelsen foreslår uændret kontingent, dvs. 150 kr. pr år.

Ad 5. Malene Nellemann Madsen er villig til genvalg. Ida Elisabeth Mørch er blevet genvalgt tre gange og udgår derfor af bestyrelsen if. vedtægterne. I hendes sted foreslår bestyrelsen Simonetta Battista, Ordbog over det Norrøne Prosasprog, Københavns Universitet. Henrik Køhler Simonsen genopstiller ikke. I hans sted foreslår bestyrelsen Henrik Lorentzen, Den Danske Ordbog, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Alle er velkomne til at stille op til valget. Hvis man er interesseret i at indgå i bestyrelsen, kan man melde sig på forhånd til formanden, Asgerd Gudiksen, på gudik@hum.ku.dk, eller ved selve generalforsamlingen.

Ad 6. Christian Becker-Christensen og Henrik Lorentzen genopstiller ikke som henholdsvis revisor og revisorsuppleant. Bestyrelsen foreslår Ida Elisabeth Mørch som revisor.

Spisning

Efter generalforsamling vil der være mulighed for at spise sammen med de andre LEDA-medlemmer på en nærliggende restaurant for egen regning. Tilmelding senest **mandag den 26. maj kl. 16** til Asgerd Gudiksen på gudik@hum.ku.dk.

Retskrivningsordbogen, 5. udgave, 2024

Anna Sofie Hartling og Margrethe Heidemann Andersen

Den 18. november udkom 5. udgave af Retskrivningsordbogen. I opslagsdelen er der tilføjet mange nye opslagsord og nye sammensætningseksempler; vi har indført normændringer af en lang række opslagsords stavemåde, bøjnings- og sammensætningsforhold, og vi har revideret brugseksempler, betydningsangivelser og stilmarkører. I retskrivningsreglerne er de største ændringer indførelsen af obligatorisk *-t* på alle mådesadverbialer og på de fleste tidsadverbialer og afskaffelsen af anbefalingen af at man undlader at sætte startkomma foran ledsætninger. Med disse to ændringer i reglerne, hvoraf den ene (den afskaffede anbefaling) altså ikke er en egentlig regelændring, vil 5. udgave af Retskrivningsordbogen næppe blive husket som en retskrivningsordbog der har haft omkalfatrende betydning for dansk retskrivning. Men hvad vil den så blive husket for? Vores bud er at den vil blive husket for at være en ordbog der har fulgt med tiden. I revideringen af ordbogen har vi således ikke blot haft fokus på at opdatere ordbogen med nye opslagsord og at justere bøjningen og stavningen af det eksisterende ordforråd så ordbogen er i tråd med den sprogudvikling der har fundet sted siden 4. udgave udkom i 2012. Vi har også med afsæt i den udvikling der især de senere år har præget vores sprog i forhold til fremstillingen af køn, i høj grad haft fokus på at ordbogen ikke har skullet videregive kønsstereotyper. Det gælder både i forhold til udvalget af opslagsord og i forhold til de eksempler på ordenes brug som ordbogen giver.

Med hensyn til udvalget af opslagsord har vi således indført en række opslagsord på især *-kvinde* og (i mindre grad) på *-person*, fx *afholdskvinde*, *finanskvind*, *venstrekvinde*, *transperson* og *voldsperson*. Vi har i alt indført omkring 30 opslagsord på *-kvinde* eller *-person* (og enkelte på *-mand*) – og det er naturligvis et område som vi fortsat vil have blik for i 2025. Vi er således allerede blevet gjort opmærksom på at vi måske bør have *gerningskvinde* med i ordbogen, når nu vi har såvel *gerningsmand* som *gerningsperson*. Og vi holder også øje med om ikkekønnede ord som *ophaver* (i stedet for *ophavsmand* eller *ophavskvinde*) og *stuntudøver* (i stedet for *stuntmand/stuntman*) er på vej ind i dansk og dermed fortjener en plads i ordbogen.

Derudover har vi erstattet en række kønsstereotype eksempler hvor mænd fx fremstilles som skodesløse og kriminelle og som afhængige af stimulanser, mens kvinder beskrives ud fra deres udseende og seksualitet – og i øvrigt har mange huslige sysler. Eksempler som *han er afhængig af stoffer* og *han ombragte fem mennesker* er således ændret til *være afhængig af stoffer* og *de ombragte fem mennesker*, mens *en aldrende dame* og *hun har mange gøremål*

før gæsterne ankommer er ændret til *en aldrende befolkning* og *de har mange gøremål før gæsterne ankommer*. Vi har i alt ændret ca. 50 eksempler af denne type, og vi troede dermed at vi egentlig havde fået ryddet godt op i de kønsstereotype eksempler. En gennemgang af den nuværende ordbog viser dog at der stadig er nogle kønsstereotype eksempler tilbage (fx *hendes frisure vækker opsigst, hun er en dejlighed* og *han har belånt sit hus til op over skorstenen*), og dem har vi til hensigt at ændre til eksempler der ikke er kønsstereotype, i en kommende udgave af Retskrivningsordbogen.

Fremstillingen af kønsstereotyper har ikke kun noget at gøre med om der mangler opslagsord på fx *-kvinde*, og om mænd og kvinder fremstilles i forældede kønsroller. Den handler også om om det fx udelukkende er kvinder der har fletninger, og om en chemise er noget som kun kvinder går med. Derfor har vi ændret eksemplet *en pige med fletninger* til *en dukke med fletninger*, ligesom vi har ændret betydningsangivelsen under opslagsordet *chemise* fra 'en undertrøje til kvinder' til 'en undertrøje'. På tilsvarende vis har vi under opslagsordet *brillantine* ændret betydningsangivelsen 'parfumeret fedtstof til mænds hår' til eksemplet *rede håret med brilliantine*. Ændringen af betydningsangivelser som disse er i øvrigt også et led i en generel bestræbelse på at efterleve det princip der altid har været gældende for Retskrivningsordbogen: at betydningsoplysninger højst akkurat skal kunne identificere ordet for brugeren. I mange tilfælde har vi erstattet betydningsoplysninger med brugseksempler.

Når vi i indledningen til denne artikel skriver at vi tror at ordbogen vil blive husket for at være en ordbog der er fulgt med tiden, skyldes det primært to ting. For det første vakte det stor opmærksomhed da det i 2023 kom frem at vi netop har haft dette fokus på ligestilling. Det var en nyhed der kom vidt omkring i både danske og andre europæiske medier, men som også nåede helt til USA og Japan – og i øvrigt i de fleste tilfælde fra en ret negativ vinkel. For det andet er det et arbejde som internt har taget meget tid. Det har selvsagt været tidskrævende at undersøge alle de steder hvor der kunne være kønsstereotyper i ordbogen – og efterfølgende at undersøge, analysere og dokumentere eventuelle ændringer. Som altid er alle ændringer efterfølgende blevet diskuteret med fagrådet før repræsentantskabet er blevet orienteret. I artikler i Nyt fra Sprognævnet og på vores hjemmeside har vi forklaret og dokumenteret de ændringer vi har foretaget i ordbogen, ikke blot i forhold til kønsstereotyperne, men i det hele taget.

Opdateringen af ordbogen har i øvrigt også medført en gennemgang af alle ordbogens stednavne. Det er for de danske stednavnes vedkommende sket i samråd med Stednavneudvalget, som er et udvalg under Kulturministeriet der fastsætter den officielle retskrivning af danske stednavne. Stednavneudvalget har udarbejdet og anbefalet en række nye kriterier for hvilke danske stednavne der skal med i Retskrivningsordbogen. Kriterierne foreskriver bl.a. at kun navnene på større byer på over 10.000 indbyggere, øer på over 10 km², skove på over 50 km² og broer på over 1,5 km kommer med som opslagsord i Retskrivningsordbogen. Vi har i det store og hele ladet de nye kriterier være grundlag for udvalget af danske stednavne man kan slå op i ordbogen. I tillæg hertil har vi dog i samråd med Fagrådet for retskrivning besluttet at supplere med visse af de danske stednavne der optræder på Unescos verdensarvsliste, herunder fx *Stevns Klint*, *Jelling* og *Nonnebakken*.

Hvad angår de udenlandske stednavne, har vi i redaktionen set på dels om der manglede nogle navne, dels om nogle af de eksisterende navne var forældede. Med udgangspunkt i bl.a. Lex.dk's liste over FN's medlemslande har det ført til at vi har tilføjet statsnavnene *Forenede Arabiske Emirater*, *Marshalløerne*, *Østtimor*, *Palau* (med den alternative stavemåde *Belau*) og *Eswatini* (som er det Swaziland har heddet siden 2018). Opslaget *Congo* er nu opdelt i to opslag, svarende til de to stater: *Republikken Congo* og *(Den) Demokratiske Republik Congo*. Derudover har vi tilføjet helt eller delvis selvstyrende områder som *Nordirland*, *Wales* og

Macao, en såkaldt særlig administrativ region i Kina. Flere af de stater hvis navne man kan slå op i Retskrivningsordbogen, havde desuden ikke nogen tilsvarende indbyggerbetegnelser og nationalitetsadjektiver. Vi har tilføjet dem som enten allerede fandtes på listen over lande og indbyggerbetegnelser på sproget.dk (<https://sproget.dk/sprogviden/ordlister/lande-og-nationaliteter/>), som bl.a. Dansk Sprognævn står bag, eller som kan dannes efter et tydeligt forbillede i svensk og/eller norsk. Blandt de nytilføjede er fx *barbudaner*/*barbudansk* og *guinea-bissauer*/*guinea-bissauisk*.

Til sidst vil vi nævne at vi har moderniseret en række eksempler i retskrivningsreglerne. *Slippers* er byttet ud med *sneakers*, *checks* med *jobs* – og *Metallicafan* med *Beatlesfan*. Det sidste blev gjort med tilbageholdt åndedræt, men der har endnu ikke været nogen reaktion fra Metallicafans – bortset fra den tidligere redaktør af Retskrivningsordbogen der i sin tid satte eksemplet ind ☺

Anna Sofie Hartling
Seniorforsker
Dansk Sprognævn
ash@dsn

Margrethe Heidemann Andersen
seniorforsker
Dansk Sprognævn
heidemann@dsn

Et erindringsblik i det leksikografiske paradoks

Patrick Leroyer

Det følgende er ikke et forskningsbidrag. Det er en forskningsinspireret refleksion, et erindringsblik på min karriere som underviser på uddannelserne i sprog og virksomhedskommunikation på Handelshøjskolen i Aarhus og på Aarhus Universitet, og som forsker i leksikografi ved Center for leksikografi.

Bidraget har form af et personligt essay. Formålet er at bringe et erindringsblik, et subjektivt og personligt vidnesbyrd om udvikling og forandring af leksikografi i vores del af verden gennem de seneste 25 år og frem til i dag.

Ledemotivet i bidraget ligger i det, jeg kalder *det leksikografiske paradoks*. Det er et udtryk, jeg tidligere har brugt i et bidrag til LEDA-Nyt, se Leroyer (2024). Paradokset er kort fortalt, at leksikografi på den ene side synes at vige og stå svagere kvantitativt, idet brug af ordbøger over en bred kam, og med få undtagelser (fx de nationale ordbøger), har været faldende gennem årene grundet den informationsteknologiske revolution. Der er også færre leksikografer i de leksikografiske miljøer, og kun få unge doktorander vælger leksikografi. På den anden side synes leksikografi kvalitativt at være i topform og har nok aldrig stået så stærkt, som den gør i dag. Leksikografi er kendetegnet ved innovativ forskning, nye ordbogsudgivelser, aktive nationale og internationale foreninger. IT-mæssigt er leksikografi storleverandør af højkvalitetsdata til avanceret sprogteknologi, datalingvistiskdrevne algoritmer og kunstig intelligens (AI). De store sprogmodeller, hvis de skal blive klogere, pålidelige og afbalanceret, skrider nemlig efter sådanne data.

I det følgende vil jeg først komme ind på inspirationen til bidraget. Jeg vil dernæst kaste et tilbageblik på leksikografi, som den udformede sig, da jeg trådte mine første leksikografiske sko i undervisningssammenhæng, og hvordan den har udviklet sig siden hen. Jeg kan allerede her røbe, at det desværre ikke er gået så godt for leksikografi. Dernæst vil jeg se på leksikografi i den brydningstid, som den i dag befinder sig i. Her går det til gengæld bedre. Leksikografi holder skansen. Jeg vil slutte med nogle tanker om det, der i mine øjne gør leksikografi helt unik, menneskelig og værdifuld for vores samfund, og hvorfor der er brug for den i dag og i morgen.

Leksikografi mellem LEDA-Nyt og Emeritus

Inspirationen blev kickstartet, da LEDA-Nyt-redaktionen i sin søgen efter leksikografisk stof til bladet spurgte, om jeg ikke kunne skrive et lille stykke med mine leksikografiske erindringer. Jeg må indrømme, at jeg umiddelbart blev lidt skeptisk, da jeg føler, jeg endnu ikke er kommet til erindringsstadiet i mit liv. Men det rykker nærmere, så hvorfor ikke prøve ... Dertil kommer, at jeg skylder LEDA, hvor jeg har siddet i bestyrelsen i en årrække, en særlig tak. Ironiske tunger har nemlig påstået, at Leksikografer i Danmark retteligt burde omdøbes til ”Leksikografer i København”. Det er en uberettiget kritik. Jeg må sige, at foreningen netop arbejder for, at det ikke skal være tilfældet, for LEDA søger at knytte Danmark leksikografisk sammen (foreningen kan vel ikke gøre for, at de leksikografiske miljøer, pga. demografien og hovedstadseffekten, tæller langt flere medlemmer på djævløen). Senest er Fyn med Dansk Sprognævns flytning til Bogense også kommet til. Fx har foreningen generøst refunderet min udgift til togbilletter, når rejsen fra Aarhus gik til bestyrelses- og medlemsmøder og til generalforsamling på KU, til trods for foreningens

begrænsede, økonomiske råderum. Jeg har sat stor pris på, at jeg på den måde har kunnet deltage i en lang række spændende leksikografiske møder.

Inspirationen fik så næring af en nærtforestående forandring i mit arbejdsliv: overgang til pension og status som emeritus til sommer. Det markerer afslutningen på over 40 års akademisk virke ”i statens tjeneste”. Arbejdet har udfoldet sig over flere perioder, først som studielektor, dernæst som adjunkt og endelig som lektor, hvor undervisning i fransk på de erhvervssproglige bachelor- og kandidatuddannelser har været ledsaget af forskning i leksikografi, særligt fagleksikografi. De studerende skal nemlig tilegne sig viden om virksomheder, fagsprog, markeds kommunikation, økonomisk, teknisk og juridisk sprog, fagoversættelse mellem dansk og fransk m.m. Til dette formål har ordbøgerne mellem dansk og fransk været en stærk didaktisk drivkraft, og de har spillet en afgørende pædagogisk rolle. Der er dog ikke tale om en definitiv afslutning på arbejdslivet og vejen ind i den ubekymrede pensionisttilværelse med fritid, hobbyer og rejser. Universitetslektorer er så heldige, hvis de ønsker det, at de kan fortsætte som emerita/emeritus. Man skal dog ansøge om det. Det tildeles for en periode på to år, og man kan søge om forlængelse, som bevilges, hvis man fortsat er forskningsaktiv. Emeriti/emeritae optræder i øvrigt tit i medierne som eksperter inden for deres felt. De har afsluttet undervisning og administration, hvorfor de nu har tid til at hellige sig deres forskning. Denne dimension savnes i den definition, som Den Danske Ordbog (DDO: 2025) bringer af ”emeritus”, som her blot defineres som en ”person som er fratrådt et embede pga. alder eller sygdom”.

Denne mulighed har jeg fået. Jeg vil udnytte den til fortsat at kunne forske i leksikografi, ikke mindst fordi jeg er med i ordbogsprojektet *Erhvervs- og ejendomsordbogen* (EEO: 2025) i regi af Ordbogen.com, hvor jeg virker som (senior!)redaktør og videnskabelig rådgiver. Er man først blevet leksikograf, holder man sjældent op med at være leksikograf. Leksikografi er en livslang gerning. For arbejdet med en ordbog i dag, i modsætning til svundne leksikografiske tider, er altid Work in Progress.

Leksikografi rammes af brat fald i ordbogsbrug

Mit møde med leksikografi går tilbage til ungdomsårene, med de klassiske, obligatoriske franske ordbøger i skolen (Hachette, Larousse, Le Robert m.fl.), engelske lærerordbøger (Advanced Learner's Dictionaries) og oversættelsesordbøger, og for mit vedkommende også græsk og latinordbøger, da jeg gik i det klassisksproglige gymnasium. Jeg oplevede leksikografi for fuld udblæsning! Her blev mit kærlighedsforhold til leksikografi beseglet. Mit første professionelle møde foregik nede i kælderen under Midtjysk Handelshøjskolecenter i Herning/Skive, hvor jeg var ansat som studielektor på den daværende korrespondentuddannelse i fransk. På stålhylderne stod de berømte Gyldendals røde ordbøger linet op, både fransk-dansk og dansk-fransk i såkaldte klassesæt. Dem fragtede jeg så i en speciallavet transportkurv med bærehåndtag til klasselokalet. Fremmedsprogsdidaktikken var dengang dybt afhængig af ordbøgerne, og de studerende fik dem udleveret for et år ad gangen. De blev undervist i at bruge dem til tekstlæsning og -forståelse, tekstskrivning og -retning, tilegnelse af ordforråd, fraseologi og grammatik, og naturligvis også til oversættelse mellem dansk og fransk (hvor de blev advaret om ikke at stole blindt på dem!).

Nogle år senere underviste jeg på Handelshøjskolen i Aarhus, hvor ordbøger stadig blev udleveret til skriftlige eksamener som tilladte hjælpemidler, inkl. Le Robert og den store, autoritative Blinkenberg og Høybye, tidligere Gyldendal og nu tilgængelig online ved Ordbogen.com. Her var der igen øvelser i brugen af ordbøger, og de studerende blev instrueret i at udarbejde små adhoc-ordbøger i de erhvervssproglige fag. På kandidatuddannelsen til tolk og translatør blev der undervist i terminologi og terminografi, og eksamensspørgsmålene

indeholdt terminografiske opgaver, fx udarbejdelse af ordbogsartikler mellem dansk og fransk. De studerende skulle støtte sig til et fagsprogligt korpus og udarbejdede også tilhørende begrebssystemer. Internettet havde gjort sit indtog og etableret sig, og alt syntes at være leksikografisk fryd og gammen. Det var nu blevet langt nemmere at indhente ordentlige data live, finde aktuelle belæg om sprogbrug og tjekke og fastsætte ækvivalens. De studerende fik samtidig opøvet deres viden, færdigheder og kompetencer i at udvikle flersproglige termbaser for virksomheder og tilegnede sig kompetencer i at rådgive virksomheder og organisationer om etablering, udvikling og brug af sådanne værktøjer. Disse kompetencer var eftertragtede, når de studerende på deres 3. semester af kandidaten var i virksomhedspraktik i et halvt år.

Da oversættelsesmaskiner kort efter for alvor gjorde deres indtog, med Google Translate, Linguee, DeepL Translate m.fl., se fx Leroyer & Simonsen (2019), skete der noget bemærkelsesværdigt. De studerendes afleveringer blev pludselig langt bedre sprogligt! BA-projekter på fremmedsproget og oversættelsesopgaver var nærmest fejlfrie. Det kunne følgesligt hænde, at en studerende, som var svagt funderet i det franske, afleverede et fejlfrit, skriftligt oplæg til eksamen, eminent formuleret, mens sproget i det mundtlige forsvar slet ikke var på niveau med det skriftlige. Når så eksaminator og censor spurgte ind til (hvilket de iht. eksamensordningen ikke alene er i deres gode ret til, men også har pligt til), hvordan det kunne gå til, at det skriftlige var blevet så flot, svarede den lidt fornærmede studerende som standardsvar, at hun/han bare havde brugt ordbøger. Hun/han havde tjekket og dobbelttjekket alt...! Underviserne var magtesløse. De indså, at den tværsproglige fagdidaktik, de hidtil havde brugt, sang på sidste vers. Løsningen i oversættelsesfagene blev så at undervise i post-editing. Leksikografi og fagleksikografi fik for en kort stund en renæssance, da den helt centrale post-editingsopgave er at verificere ækvivalens, dvs. tjekke definitioner og oversættelserne af termerne og deres kollokationer i fagordbøger, termbaser, termbanker samt parallelle og sammenlignelige korpora, se fx Leroyer & Simonsen (2017 og 2019).

I de sidste par år har generativ kunstintelligens (GAI), med ChatGPT i front, skubbet yderligere til ordbøgernes uddøen i lærings- og oversættelsesøjemed, se også Tarp (2023). Hvad værre er, uddannelserne i oversættelse er så godt som forsvundet fra curricula. Udstrakt brug af GAI og intelligent oversættelsesteknologi baseret på neurale netværk og deep learning har kraftigt udfordret og udfordrer stadig fremmedsprogfagene på universiteterne. Akademisk set er outputtet af GAI jo citater, og brugen af GAI uden henvisninger er ligestillet med plagiat, der takseres med disciplinære konsekvenser. Det er desværre ikke muligt at påvise brugen af GAI. Intet program kan med sikkerhed påvise, om en tekst er genereret af GAI eller skrevet af et menneske. Mennesker, inklusive fageksperter, er heller ikke i stand til det, når de får stillet samme opgave, hvor det hænder, at de forveksler det ene med det andet. Brug af GAI kan bare ikke bevises, og det holder ikke i klage- og ankesager. Der er følgesligt udarbejdet nye regler på området, hvor løsningen indtil videre består i at kræve fra den studerende, at brugen af kunstig intelligens til eksamen (hjemmeopgaver) dokumenteres i bilagsform med en redegørelse for anvendte prompts og promptingstrategier. Men det er ikke optimalt.

Leksikografi holder skansen

Ud fra ovenstående kunne man med rette frygte, at leksikografi, om ikke andet lørner- og oversættelsesleksikografi, er truet i sin grundvold, først og fremmest i vores del af verden. Man kunne frygte, at AI er ved at overtage føringen og vil skubbe leksikografer i arbejdsløsheden og leksikografi ud i glemsel, da AI om ikke andet allerede overtager mange af de leksikografiske opgaver (de Schryver 2023).

Intet vil være mere forkert. For leksikografi holder skansen. Vi kan først og fremmest takke de store, nationale ordbøger og ordbogsprojekter rundt om i Europa, og de nationale sproginstanser og -institutioner for til stadighed at være en stærk drivkraft, der har taget de nyeste sprogteknologier til sig for at løfte kvaliteten og udvide ordbøgerne. Man kan endda vove den påstand, at ny sprogteknologi er leksikografisk drevet. Interessen for sprog har vel aldrig været større. Der skrives utallige indlæg om vigtigheden af (godt) sprog og fremmedsprog på de sociale medier, som deles flittigt. I tider, hvor information og misinformation går hånd i hånd, hvor der groft lyves og manipuleres med ordene, har borgerne brug for at søge høj sproglig faglighed. De forlanger respekt for deres kulturarv, som de værner om, og for deres sproglige identitet, og de ønsker at følge med udviklingen i samfundet, sådan som den netop også beskrives (og til dels kommenteres) i ordbøgerne. For det går stærkt i dag.

At holde skansen betyder, at leksikografi til stadighed innoverer, ikke blot ved inddragelse af de ”nye teknologier”, der, som Pruvost (2000) i sin bog beskrev som den store revolution, der forandrede alt (men så ”nye” er teknologier heller ikke ...), men ved innovativ forskning, der bringer nye indsigter i sproget og i sprogvidenskaben. Det betyder, at leksikografi kan udvikle nye processer, der leder hen til nye, forbedrede ordbøger, med nye informationskategorier, og nye nyttige funktioner for brugerne. I en kommende udgivelse til Nordiske Studier fra NFL-konferencen i Bergen i 2023, hvor temaet var *Det gamle og det nye i ordbøkene*, har jeg sammen med min kollega Henrik K. Simonsen set på, hvordan nordiske leksikografer i deres forskning sætter innovation i centrum for formidling af deres arbejde. Innovation er m.a.o. en iboende del af leksikografiens dna.

At holde skansen betyder, at leksikografi er stærkt engageret i internationale samarbejder, konferencer, workshops og EU-støttede projekter, som fx ENeL COST Action og Elexis. Der er gennem årene kommet flere nationale og internationale foreninger, der samler leksikografer på tværs af landegrænser og institutioner, flere samarbejdsprojekter, flere tematiske konferencer med sprog, sprogteknologi, datalingvistik og udvikling af nye, leksikografisk trænede og tilpassede algoritmer, bare for at nævne nogle eksempler. Listen for leksikografiens produktivitet og kreativitet er alenlang.

At holde skansen, når det kommer til stykket, betyder noget helt særligt for leksikografer. Det er en stærk interkulturel, fælles ånd, der binder leksikografer sammen på tværs af sprogene, og som jeg har mødt gennem årene: med viden, klogskab, respekt for de andres kultur, nysgerrighed, kærlighed til sproget, tro på livet og det at have det godt sammen kollegialt. Det er udtryk for en dyb, oprigtig, humanistisk tankegang, et oplysende grundsyn, som verden har brug for i en foruroligende brydningstid.

Leksikografi i en brydningstid

Man må nok regne med et fortsat fald i den direkte brug af ordbøger generelt. Man må nok også regne med et fortsat stort pres på sproginstitutioner, institutioner og redaktioner pga. den utilstrækkelige politiske vilje til at støtte sprog generelt og ordbøgerne i særdeleshed. Kampen er ikke vundet endnu. Fremtiden vil vise, om det lykkedes at vende udviklingen, eller i det mindste bremse den. AI forbliver den helt store udfordring, fagligt, økonomisk og etisk. AI udvikler sig voldsomt hurtigt i disse år i retning af større autonomi, hvilket er stærkt bekymrende. AI vil på sigt udgøre en direkte trussel for mennesket, med det, der omtales som den generelle intelligens.

Det er derfor paradoksalt, at ordbøger, ordbogsvidenskab og ordbogsfællesskaber stortrives

kvalitativt, mens deres eksistens kvantitativt trues af AI og kortsynede sprog- og kulturpolitikker. Vi har efter min mening aldrig haft så meget brug for leksikografi og kvalitetsordbøger som nu, når de såkaldte intelligente maskiner i en ikke så fjern fremtid vil begynde at ”tænke” selv, træffe beslutninger og i sidste ende true vores eksistens. Modsat hvad vores politikere efter alt at dømme tror, har vi ikke råd til at overlade sprog og ordbøger til maskiner. De er simpelt hen for kostbare.

Litteratur

- DDO 2025 = *Den Danske Ordbog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
<www.ordnet.dk/ddo> (marts 2025).
- EEO 2025. Erhvervs- og ejendomsordbogem. Ordbogen.com. <
<https://www.ordbogen.com/da/mobile/>>
- Leroyer, Patrick. 2024. Hvad skal vi med fagordbøger, når vi nu har Google Translate og ChatGPT? *LEDA-Nyt* 77, 9-13.
- Leroyer, Patrick & Henrik Køhler Simonsen. 2017. Sprogrsourcer kontra ordbøger: hvad er bedst? I: Ásta Svavarsdóttir, Halldóra Jónsdóttir, Helga Hilmisdóttir & Þórdís Úlfarsdóttir (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi* 14. Reykjavík: Nordisk Forening for Leksikografi, 186-199.
- Leroyer, Patrick & Henrik Køhler Simonsen. 2019. Google Translate: trussel eller redning for oversættelsesordbøger? *LexicoNordica* 2019, 6, 95-115.
- Pruvost, Jean. 2000. *Dictionnaires et nouvelles technologies*. Paris: PUF.
- de Schryver, Gilles-Maurice. 2023. Generative AI and Lexicography: The Current State of the Art Using ChatGPT. *International Journal of Lexicography*, Volume 36, Issue 4, 355–387.
- Tarp, Sven. 2023. Fremtidens leksikografi: Farvel til ordbøger og goddag til ...? *LEDA-Nyt* 75, 5-14.

Patrick Leroyer
Lektor, ph.d.
Institut for kommunikation og kultur
Aarhus Universitet
pl@cc.au.dk

Anmeldelse af Dansk Udtaleordbog

Ruben Schachtenhaufen, Michael Bach Ipsen og Mikael Fabrin: *Dansk Udtaleordbog*. Modersmåls-Selskabet. 2024.

Asgerd Gudiksen

Dansk Udtaleordbog beskriver ”den udtale der er almindelig i distinkt udtale hos midaldrende og yngre danskere, dvs. talere født mellem ca. 1975-2000” (indledningen side 2). Det er den for tiden værende ”upåfaldende normaludtale” hedder det videre, et begreb der forklares på bogens bagside som: ”fravær af hørbart geografisk tilhørsforhold og stigmatiserende eller forældet udtale”. Målgruppen er bred: personer der har dansk som fremmed- eller andetsprog, modernålstalende der er usikre på hvordan et specifikt ord udtales, og sproginteresserede der er interesserede i at opnå viden om udtale og udtalevariation (indledningen side 2). Ordbogen har altså både et vejledende og et deskriptivt formål.

Ordbogen består ud over lemmalisten af indledningen, en forklaring på de IPA-tegn der bruges i bogen, og en uddybende oversigt over IPA. At fremmedsproglørnere ses som en central målgruppe fremgår bl.a. af at der er en engelsk oversættelse af indledningen. Indledningen er på ni sider, og lemmalisten på anslået omkring 300 sider, anslået fordi bogen ikke har sidetal. Til almindelig brug vil man næppe savne sidetallene, men jeg har pagineret siderne i indledningen for at kunne henvise mere præcist. Udvalget af ord er baseret på *Det Centrale Ordregister* (COR), der dækker hele Retskrivningsordbogen (indledningen side 9). Uden at have tjekket det tør man altså regne med at brugerne ikke kommer til at savne gængse ord. Med i købet er dog også fulgt ret sjældne ord som *futurologi*, *nukleon* og *kommensurabilitet*, som man måske kunne have udeladt af pladshensyn. Derimod er det ubetinget nyttigt at Dansk Udtaleordbog medtager både indenlandske og udenlandske stednavne og et bredt udvalg af person- og slægtsnavne.

Allerede i anden linje af indledningen opfordres brugeren *indtrængende* (forfatterens fremhævnings) til at læse indledningen til og med afsnittet lydskrift, og det må jo i almindelighed siges at være et godt råd til ordbogsbrugere, der ofte forsømmer at gøre brug af den hjælp som ordbogsforfatterne omhyggeligt stiller til rådighed i omteksterne. Her er det ekstra nødvendigt fordi den lydskriftkonvention ordbogen bruger, på nogle ret afgørende punkter afviger fra gængs praksis, bl.a. den forenkledte IPA i standardværket *Den Danske Ordbog* (DDO), som mange potentielle brugere formentlig kender til. Den mest iøjnefaldende forskel er notationen af lukkelydende der noteres /p, t, k, p^h, ts, k^h/, mens DDO har /b, d, g, p, t, k/. Andre kontroversielle forskelle er notationen af det ”bløde” d, hvor /x/ har erstattet /ð/, og at stød markeres med IPA-tegnet for creaky voice.

Schachtenhaufen har i flere publikationer (mest udførligt i Schachtenhaufen 2023a og 2023b) argumenteret for at den danske praksis for brugen af en række IPA-tegn på en uhensigtsmæssig måde afviger fra den internationale brug, og revisionen har ikke mindst til formål at gøre det muligt at sammenligne dansk direkte med andre sprog. Baggrunden for at Schachtenhaufen har fravalgt tegnene /b, d, g/ i sin notation er at de normalt betegner stemte lukkelyd i IPA, der står i kontrast til de ustemte /p, t, k/, hvorimod kontrasten i dansk som bekendt er en kontrast mellem uaspireret, ustemt lukkelyd og aspireret, ustemt lukkelyd.

Schachtenhaufens forslag har affødt en omfattende diskussion blandt fonetikere (se Grønnum 2023, Juul 2024, Puggaard-Rode 2024 med henvisninger), som jeg ikke skal gå nærmere ind på, men kun se på problemstillingen ud fra et leksikografisk, formidlingsmæssigt synspunkt: Er revisionen en hjælp eller en barriere? Det er et spørgsmål om tilvænnings, bemærker forfatterne (indledningen side 5), og det er selvfølgelig rigtigt nok. Jeg mener dog notationen kræver en pænt lang tilvænningsproces, fordi der hos danske sprogbrugere er etableret en stærk forbindelse mellem de ikkeaspirerede lukkelyd og bogstaverne b, d, g (jf. Juul 2024: 107). /æ/ for a i *hane* og *Hanne* (som dog også bruges i andre danske IPA-notationer, dog kun for langt a) udgør formentlig et tilsvarende tilvænningsproblem, mens brugen af /x/ for ”blødt d” nok er lettere at vænne sig til, fordi sprogbrugere ikke på forhånd har samme stærke forbindelse mellem bogstav og lyd. Som et tillægsargument for sin notation nævner Schachtenhaufen at ord som *spark*, *stræde* lydskrives som de staves. Det ser jeg imidlertid som en pædagogisk ulempe. Notation forsinker den erkendelse som nybegyndere kæmper med: at bogstavet t her svarer til d i *dansk* og ikke t i *torsk*. At bogstavet t er den hyppigst anvendte stavemåde for d-lyd og bogstavet p en hyppig stavemåde for b-lyd synes ikke at påvirke ikkefonetisk skoledes sprogbrugeres opfattelse af at bogstavet t repræsenterer en t-lyd og bogstavet p en p-lyd (jf. Juul 2024:107). Ovenstående betragtninger gælder dog kun for den del af målgruppen som har dansk som modersmål. For den del af målgruppen som lærer dansk som fremmedsprog, forestiller jeg mig at *Dansk Udtaleordbogs* notation kan være en fordel, dog noget afhængigt af hvilke forudsætninger lærerne har med sig.

Ordbogsartiklerne er opstillet i tre kolonner på siden. Lidt utraditionelt er bøjningsformer ikke samlet under lemmaet, men forekommer som selvstændige opslag. Det er praktisk for den der søger oplysninger om udtalen af en specifik bøjningsform, men ubekvem for den der gerne vil have overblik over bøjningsalternationer, i hvert fald i tilfælde hvor der er mange ord mellem grundform og bøjningsformer som fx mellem *ven* og *vennen*, hvor der er 68 ord imellem. Og den ikkedanske bruger der fx kender ordet *so* og gerne vil vide hvordan pluralis udtales, har ikke mange chancer for at finde *søer*. Alle bøjningsformer er medtaget i lemmalisten undtagen bestemt form pluralis og præteritum af verber efter ede-bøjningen. Årsagen er vel at formenes udtale kan udledes af ubestemt form pluralis og infinitiv ved hjælp af listen over endelser side 3 indledningen. Da udtalen af bøjningsformer ellers er konsekvent

medtaget, havde det været en god service at nævne og begrunde disse generelle udeladelser i indledningen.

Artiklerne har kun to obligatoriske oplysningstyper: opslagsord og udtaleform. Ordklasse angives kun hvor to homografer udtales forskelligt. Der er altså ikke ordklasseangivelse ved fx opslagsordet **stole** selv om det både kan betegne pluralis af substantivet *stol* og infinitiv af verbet *stole*, fordi begge former udtales / 'tso:lə /. Derimod er der fx to lemmaer med formen *gruset*:

gruset *adj grus, ptc* / 'kβu:s.ɾ /

gruset *grus def* / 'kβu:s.ɾ /

Som det ses en ret komprimeret beskrivelse, der nok kan være lidt vanskelig at afkode for den mindre trænede ordbogsbruger. Til gengæld kan det være en god hjælp for nogle brugere at de danske betegnelser er tilføjet i listen over "forkortelser i ordforklaringerne" (indledningen side 3).

"Sammensætninger", hedder det i indledningen (side 3), "udtales som hovedregel som ordets enkeltbestanddele i forlængelse af hinanden, hvor første led beholder betoningen". Videre fremgår det at første led som udviser en generel ændring som første led, fx *fag*, er medtaget som sammensætningsform, altså med førsteleddet som eget lemma, og at ord der ikke følger hovedreglen, fx *halstørklæde*, er medtaget som selvstændigt opslagsord. Men hvad så med det regelmæssige bortfald af stød som førsteled der ikke er nævnt? Det viser sig heldigvis at ordbogen giver mere end det ser ud til at dømme efter indledningen. Man finder fx artikler som **kalk-**, **kam-**, **sol-**, **streg-** og **strejf-** hvor den eneste forskel mellem udtalen som førsteled og udtalen som simpleksord er henholdsvis stød og ikkestød. I overensstemmelse med indledningens principper er der derimod ikke oprettet førsteledsartikler for ord der bevarer stødet, fx *citron* eller *lejr*. Der er også artikler som **mygge-** og **skibs-**, der viser at *myg* og *skib* typisk har *e* henholdsvis *s* i sammensætningsfugen.

Ordbogen har to redaktionelle tegn for variation: "pil" > og "prik" • (jf. indledningen side 2). > markerer kronologisk udvikling med den ældste form til venstre og den yngste til højre, eksemplificeret med *færge*: /'fæ:.ʊ/ > /'fæ:.ʊ/. • betegner "parallelle varianter, som ikke er aldersbetingede", eksemplificeret med *sabotage*: /'sa.po.tsæ:ə/ • /'sæ.po.tsæ:ə/ (med variation af udtalen af *a*). Andre eksempler på "parallelle varianter" man kan finde i ordbogen, er variation mellem å-lyd og o-lyd i *porre* og mellem e-lyd og i-lyd i andetleddet af *persille*. Også trykvariation i fremmedord som *tombola* og *tunnel* er anført med "prik" (indledningen side 7). Forklaringerne til "pil" og "prik" i afsnittet om artiklernes struktur suppleres af et afsnit om variation (indledningen side 6f).

Udtalebeskrivelsen er baseret på Schachtenhaufens online database, *udtaleordbog.dk*, og beskriver som sagt den udtale som er almindelig hos personer født mellem 1975-2000. Det betyder bl.a. at former der ikke længere er i brug hos denne aldersklasse, ikke indgår i ordbogen:

Mere konservativ udtale er beskrevet i ældre ordbøger, navnlig *Den Store Danske Udtaleordbog* (1990), og hensigten med *Dansk Udtaleordbog* er ikke at gøre ældre ordbøger overflødige eller repetere, hvad der står i dem, men lægge sig i kronologisk forlængelse og vise hvad der er sket i mellemtiden (indledningen side 1)

I afsnittet ”Generel variation” (side 7 i indledningen) nævnes eksempler på udtaler der er udeladt. Det gælder fx konservativ udtale af *ræ*, *re*, dvs. at udtalen under fx *kræft*, *præst* og *ret* har samme a-vokal som *kraft* /'kʰʁaft/. Det nævnes også i afsnittet at den konservative udtale af **ær** med æ-vokal i fx *sær* og *kære* er udeladt, dvs. at *kære* har samme form som *kager*, /'kʰæ:.ə/ i ordbogen. *Bæger* udgør dog en undtagelse ved at have former både med æ- og a-vokal: /'pæ:.ə/ • /'pæ:.ə/. Lidt overraskende – og ikke kommenteret – er at sænkningen af /u/ til /o/ i ord som *rude* og *rug*(brød) ikke er medtaget under de relevante opslagsord. Ordbogen angiver altså den konservative udtale med /u/ som eneste form og afviger hermed fra *udtaleordbogen.dk* der angiver /ʊo:-/ som den mest almindelige. Tilsvarende har *engelsk*, *fængsel*, *længe*, *stænke* og *tænke* udelukkende udtale med /ɛ/ i den trykte ordbog, mens *udtaleordbog.dk* også inddrager hævnningen af /ɛ/ til /e/ foran /ŋ/.

I afsnittet om generel variation omtales også to eksempler på regionalt betinget variation i indledningen, nemlig udtalen med ”hårdt d” af endelserne *-de* og *-et*, og udtalen af langt **or** med lang å-vokal /ɔ:/ i fx adjektivet *sort*. Det fremgår at sidstnævnte variabel er behandlet i ordbogen, dog uden nærmere begrundelse. Hvad der derimod ikke fremgår af indledningen, er at ”prik” også kan bruges ved regional variation. Ud fra oplysningerne i indledningen kan brugeren formentlig udlede hvordan oplysningen under fx *jordbær* skal forstås. Derimod er der ingen hjælp til at forstå variationen af *lørdag* og *hammer* med og uden stød eller variantformen /fɔ.tsæ:lt.ə/ (præteritum af *fortælle*). Det er vel stadig jyske regionalformer, eller? Det havde været en fordel hvis regionalvariation havde haft sin egen markering når den åbenbart kan optræde i ordbogen, men det må tilføjes at den medtager meget få former fra regionalt standardsprog. Jeg har eftersat eksempler der almindeligvis nævner i litteraturen: manglende stød i *niende*, *tiende*, stød i *peber*, *prøvet*, *lavet* og ”hårdt d” i ord som *modig* og *stadig*, og i alle tilfælde kun fundet rigsmålsformen. Det samme ser ud til at gælde verber med præfikserne *for-* og *be-*. Kort sagt er kriterierne lidt uigennemskuelige. Kan sådanne former være udeladt fordi redaktionen har anset dem for at være ”stigmatiserende”? Nok ikke, vil jeg tro, men hvad der menes med ”stigmatiserende udtale”, er uvist. Det kunne måske fx være den vist ret almindelige udtale *diamentral*, der er medtaget i *udtaleordbogen.dk*, men udeladt i den trykte ordbog. Under alle omstændigheder aner man en konflikt mellem den deskriptive og den vejledende funktion.

Noget overraskende har stednavnet *Christiansfeld* tryk på første stavelse. Forklaringen fik jeg ved en præsentation af ordbogen i forbindelse med lanceringen: Ved stednavne anføres den lokale udtale. Tilsvarende har *Odder* den stødløse form som eneste form. Eftersom princippet for beskrivelsen af stednavne går imod ordbogens generelle princip, burde det have været nævnt i indledningen.

Bemærkningen i indledningen om at hensigten ikke er at repetere hvad der står i ældre ordbøger (jf. ovenfor), er måske lidt uheldigt formuleret. Den kunne give den ubefæstede bruger indtryk af at alle oplysninger er nye, og det er de naturligvis ikke, dels fordi mange ord ikke har ændret udtale i nyere tid, dels fordi mange af de kronologiske udviklinger der er medtaget i ordbogen, er begyndt før 1975, fx svind af r i *vurdere*, Virum osv., eller schwa-assimilation. Hermed ikke sagt at beskrivelsen er uinteressant eller *Dansk Udtaleordbog* overflødig. For det første rummer ordbogen også udtaleformer der enten er for nye til at være kommet med i *Den Store Danske Udtaleordbog*, fx reduceret form af *-ig* og *-lig* pluralis: /'høst.li/, /'høet.ɪ/, og ord af *færge*-typen med svind af r: /fæ:.ɔ /, eller udtaleformer der i *Den Store Danske Udtaleordbog* var marginale former o.l., mens de i *Dansk Udtaleordbog* er upåfaldende, typiske udtaleformer. For det andet findes der ikke en tilsvarende forholdsvis lettilgængelig udtaleordbog på markedet. Undervejs har jeg brugt en del plads på at undre mig over former der er medtaget, og former der er udeladt. Lad mig derfor slutte med at fastslå at *Dansk Udtaleordbog* som helhed betragtet giver en pålidelig og grundig sprogbeskrivelse i

ordbogsform af udtalen i moderne københavnsk standardsprog, og er en håndbog mange kan have nytte af.

Litteratur

Brink, Lars, Jørn Lund, Steffen Heger og J. Normann Jørgensen 1990: *Den Store Danske Udtaleordbog*. København: Munksgaard.

Grønnum, Nina 2023: Anmeldelse af Schachtenhaufen: Ny dansk fonetik. *Nydanske Sprogstudier* 62: 182-203. DOI: <https://doi.org/10.7146/nys.v1i63.137564>.

Juul, Holger 2024: Lydskrivning af dansk med det internationale fonetiske alfabet. *Danske Studier* 2024: 103–113.

Puggaard-Rode, Rasmus 2024: International og dansk praksis i notationen af lukkelyde. *Nydanske Sprogstudier* 66: 180–215.

DOI: <https://doi.org/10.7146/nys.v1i66.145000>.

Schachtenhaufen, Ruben. (2020-). *udtaleordbog.dk*. <https://udtaleordbog.dk/>. (tilgået 9. april 2025).

Asgerd Gudiksen

Lektor

Ømålsordbogen

Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab

Københavns Universitet

gudik@hum.ku.dk

A – A		
A		
A /'æ:/	abonnenten /a po.'nɛɣt.n/ • /æ po.'nɛɣt.n/	absenteret /ap sen.'tsɛ:ɐv/ • /aps.n.-'tsɛ:ɐv/
a cappella /æ k'æ'p'hɛ.læ/	abonnenter /a po.'nɛɣtɐ/ • /æ po.'nɛɣtɐ/	absint /ap.'sɛɣt/
a conto /æ'k'ɔn.tso/	abonner /a po.'nɛɣ/ • /æ po.'nɛɣ/	absinten /ap.'sɛɣt.n/
a la carte /æ.læ.'k'ɑ:t.ɐ/	abonnere /a po.'nɛ:ɐ/ • /æ po.'nɛ:ɐ/	absinter /ap.'sɛɣtɐ/
a priori /æ p'ɹi.'ɔe.i/	abonnerer /a po.'nɛ:ɐ/ • /æ po.'nɛ:ɐ/	absolut /ap so.'lut/ • /aps.ɐ.'lut/
a vista /æ.'vɪstæ/	abonneret /a po.'nɛ:ɐv/ • /æ po.'nɛ:-ɐv/	absolution /ap so.lu.'ɛq.n/
a st. imp. /'æ:/	abonnering /a po.'nɛɣ.tɪ/ • /æ po.'nɛɣ.tɪ/	absolutionen /ap so.lu.'ɛq.n.n/
a prop. /'æ/	abonneringen /a po.'nɛɣ.tɪ.n/	absolutioner /ap so.lu.'ɛq.n.ɐ/
ab st. imp. /'æ:p/	abonneringer /a po.'nɛɣ.tɪ.ɐ/	absolutisme /ap so.lu.'tsɪs.mə/ • /aps.-ɐ.lu.'tsɪs.mə/
ab prop. /'ap/	aborigin /a po.i.'kɪ.n/ • /æ po.i.'kɪ.n/	absolutismen /ap so.lu.'tsɪs.mɪn/
abandonner /æ.pæn.to.'nɛɣ/	aboriginal /a po.i.ki.'nɛ:ɪ/ • /æ po.i.ki-'nɛ:ɪ/	absolutist /ap so.lu.'tsɪst/ • /aps.ɐ.lu-'tsɪst/
abandonnere /æ.pæn.to.'nɛ:ɐ/		absolutisten /ap so.lu.'tsɪst.n/
abandonnerer /æ.pæn.to.'nɛ:ɐ/		absolutister /ap so.lu.'tsɪst.ɐ/
abandonneret /æ.pæn.to.'nɛ:ɐv/		
abbed /'ap.ɪ/		
abbeden /'ap.ɪ.tn/ > /'ap.tn/		

Udsnit af en ordbogsside, hentet fra <https://www.modersmaalselskabet.dk/udtaleordbog/>

Kend din leksikograf

Denne gang giver vi ordet til Torben Arboe fra Jysk Ordbog ved Aarhus Universitet.

Hvornår og hvordan kom du til at arbejde med faget?

Helt tilbage i begyndelsen af min studietid i dansk/nordisk på Aarhus Universitet i 1970'erne så jeg på en opslagstavle en notits om, at man på Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning søgte studentermedhjælp til excerpering af manuskripter med dialektale ord. Jeg havde dengang ikke hørt om, at der eksisterede et institut for dialektstudier; men det lød spændende og tiltalte mig, da jeg kom fra et delvist dialekttalende miljø og i skolen altid havde interesseret mig for sprog, både udtale og grammatik, og her fik jeg chancen for at få et grundigere kendskab til jysk/dansk. Man var i gang med redaktion af Jysk Ordbog (JO), og ved siden af ms-udskrivningen deltog jeg senere i redaktionsmøder under ledelse af professor Skautrup; jeg blev også betroet at redigere nogle artikler under ank- til et af de første hæfter af Jysk Ordbog.

Hvad kan du lide ved leksikografi?

Den nødvendige grundighed, fx i opstilling af lydformer og betydninger, systematikken i sammenfatning af dem i større områder og det, at vi i JO benytter korttegning til visning af udbredelsen af de vigtigste udtaleformer hhv. udbredelsen af vigtigste betydninger i mange artikler. Det kræver, at man indplacerer formerne sogn for sogn, hvilket ved "store verber" kan være en langsom proces (hundredvis af sogne), og nogle verbers bøjningsformer er ret intrikate (fx præt. og ptc. efter flere bøjningsmønstre). Specielt er det rart via nuancerede citater at kunne vise, hvor rigt et sprog jysk har været (og er), også inden det store influx af rigsdanske ord begyndte for 100-150 år siden.

Hvad bryder du dig ikke om ved feltet?

At grundighed og akribi tager så lang tid; men artiklerne skal jo kunne stå for andres granskning til senere tider. Jeg ville ønske, vi kunne nå længere i redaktionen af JO, end det ser ud til p.t. (vi er i begyndelsen af afsnit M-). Men det ville kræve flere redaktører, og de er ikke nemme at opdrive.

Har du nogen leksikografiske kæpheste?

Ja, fraseologi: faste ordforbindelser, talemåder, mundheld mv., herunder ordsprog. Talemåder mv. sættes i JO-artikler oftest sidst i rækken af eksempelsætninger, mens faste ordforbindelser samles i et afsluttende afsnit i artiklen. Ved nogle artikler er der mange eksempler, som man gerne ville tage med for at vise, hvor varieret man har kunnet udtrykke sig på det jyske sprog. Men dels vil det måske tage relativt for lang tid at indtaste dem alle (med oversættelse), dels må man også tage hensyn til, at læserne måske ikke er interesserede i de mange nuancer, man som redaktør har øje for.

Hvad er du mest stolt af at have lavet?

Stolt og stolt, jeg er tilfreds med, at jeg gennem årene har skrevet en mængde store og små artikler til JO, herunder indviklede artikler på verber med mange udtale- hhv. bøjningsformer og betydninger, men også mindre artikler på ord og udtaleformer, der er karakteristiske for bestemte områder. Desuden, at jeg har skrevet mange artikler til vort årsskrift *Ord & Sag* med tværgående behandling af bestemte ordgrupper, fx vedr. høst, vognde, slibning af redskaber

(leer mv.), indretning af lader og andre udhuse. – Videre, at jeg fik igangsat indtastning i database af et stort materiale fra Nordthy: ca. 17.000 ordbogssedler med præcise lydformer og detaljerede betydningsdefinitioner, samt at det lykkedes dels at få indtastning (og korrekturlæsning) færdig trods periodevis coronanedlukning, dels at få det hele udgivet som *Thy-ordbog: Dialekter i Thy i mands minde* (2023). – Endelig, at jeg tog mig (fri)tid til at gennemgå Thy-digtsamlinger mv. fra syd (fx Hans Bakgaard) til nord (Jens Kirk) og excerperer mange udtaleformer derfra for at vise, hvordan dialektale ord er blevet noteret i mangel af et dialektalt/jysk skriftsprog. Suppleret med ordlister fra andre sogne resulterede det i den såkaldte *Thy-Udtaleordbog* (2020), der har en afdeling fra thy-dialekt til rigsdansk så vel som den modsatte vej.

Hvad er din største bommert?

Vist ingen store, og hvis man opdager, at man er lige ved at tage fejl fx i en etymologisk udredning, retter man det naturligvis, inden det udkommer på tryk eller på internettet. Vi gennemlæser hinandens redaktionsafsnit, det giver ofte gode ideer til forbedringer.

Fortæl en god leksikografisk anekdote

Jeg blev en gang i en mail spurgt om den rigsdanske betydning af nogle linjer i Johs. V. Jensens dialektale digt i slutningen af Kongens Fald: "A sow i Groben far / For Vindens gaboben Dar' ... Men no skal a saligen sow / I min ijen suet bette Stow / I Juen ...". (af Jakob Spillemand). Det oversatte jeg til: "Jeg sov i grøften før / for vindens gab-åbne døre ... Men nu skal jeg sove saligt / i min egen sorte, lille stue / i jorden", og jeg nævnte, at man på rigsdansk ville foretrække 'vidt åbne' for 'gab-åbne', og at der til sidst (naturligvis) hentydes til spillemandens grav. "Det er helt rigtigt", svarede spørgeren, "det har jeg også selv oversat det til". "Hvabehar", tænkte jeg, "spilder du bare min tid ved at lege eksamen med mig, skønt det er mig, der har autoriteten her!". – Heldigvis spørger næsten alle andre regulært for at få jyske ords betydninger mv. oplyst.

Beskriv en typisk leksikografisk arbejdsdag/arbejdsproces for dig

Hvis der er indløbet spørgsmål siden sidst, svarer jeg på dem, eller begynder at undersøge sagen nærmere, så der senere kan formuleres et svar. Dernæst videre med redaktionen, det kan være lettere afsnit som mindre ord hhv. sammensætninger, hvor førsteleddet er redigeret, eller det kan være vanskeligere afsnit som "store" substantiver og verber med snese- eller hundredvis af lydformer og bøjningsformer hhv. adskillige (under)betydninger, hvilket omhyggeligt må skrives på lister (vi dækker jo hele området fra Skagen til Angel) for at give det nødvendige overblik som grundlag for redaktionen af de pågældende ord. En proces, der ofte kan tage flere dage. Der skal måske tegnes udtalekort og evt. udbredelseskort for bestemte betydninger, i begge tilfælde gælder det om at indtegne grænser mellem forskellige områder præcist. Det redigerede indtastes løbende i redaktionsprogrammet iLEX for senere at blive overført til internetudgaven jyskordbog.dk.

Hvilket opslagsværk kan du ikke undvære?

ODS, ej heller Feilbergs jyske ordbog i 4 bind fra ca. 1900, som vi i princippet skal dække i Jysk Ordbog. Men heller ikke andre (dialekt)ordbøger som Ømålsordbogen, Norsk Ordbok, Rietz (Svenskt Dialekt-Lexikon), Mensing (Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch) eller Johan Lange (Ordbog over Danmarks Plantenavne).

Har du en leksikografisk våd drøm?

Ja, at se Jysk Ordbog færdigredigeret! Men det sker nok ikke i min tid. Desuden at få hele ordbogsmaterialet "digitaliseret": ca. 3,1 millioner ordsedler gjort tilgængelige på internettet.

Et stort antal ordsedler er håndskrevne og dermed ikke omsættelige med optiske apparater til grundlag for redaktion; men at få en kopi af sedlerne på nettet vil give en ekstra sikkerhed for bevarelse af alle oplysningerne. Endelig på langt sigt at få samordnet flere dialekt- og andre ordbøger under IT-portaler (eller hvad de nu måtte kaldes), først de danske ordbøger, senere også de øvrige nordiske.

Torben Arboe
Redaktør på Jysk Ordbog
Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning
Aarhus Universitet
jysta@cc.au.dk

Kort nyt fra den leksikografiske verden

På denne plads bringer LEDA-Nyt korte nyheder fra den leksikografiske verden. Alle redaktioner og enkeltpersoner opfordres til at sende korte, telegramagtige nyheder ind til LEDA-Nyt. Omfanget er normalt ca. 200 ord. Nyhederne sendes til Asgerd Gudiksen, gudik@hum.ku.dk. Deadline for LEDA-Nyt 80 er 15. oktober 2025.

SPROGENSE 2. og 3. maj 2025

Sprogfestivalen SPROGENSE er tilbage efter et års pause. I år afholdes festivalen fredag den 2. og lørdag den 3. maj. Festivalen er den fjerde i rækken og arrangeres i et samarbejde mellem Dansk Sprognævn og Nordfyns Erhverv og Turisme. Til SPROGENSE 2025 kan du blandt andet høre foredrag fra prominente sprogforskere, følge med til uddelingen af Sprogprisen, høre med på en liveudsendelse af Klog på Sprog på P1, lytte til musik og deltage i kreative workshops om det visuelle sprog. Læs programmet, og reservér billetter på sprogense.dk.
Johanne Niclasen Mortensen, Dansk Sprognævn

Euralex 2026

Den næste Euralexkonference finder sted i Wien den 29. september til den 3. oktober 2026. Den bliver arrangeret af [Austrian Centre for Digital Humanities and Cultural Heritage](https://euralex.org/conferences/). Følg med på <https://euralex.org/conferences/>.
Redaktionen

Ordsamlingen.dk

Ord som *blækspruttepædagogik*, *dummernikkeautoritet* og *ferielængslende* bliver snart søgbare på hjemmesiden ordsamlingen.dk når Dansk Sprognævns fysiske ordsamling bliver digitaliseret.

Ordsamlingen tæller i dag ca. 1,1 millioner ordsedler fordelt på ca. 475.000 forskellige ord, som ikke nødvendigvis findes i danske ordbøger i forvejen. Ordene og ordforbindelserne er blevet samlet og arkiveret siden Dansk Sprognævns oprettelse i 1955, og de er derfor en vigtig del af dansk kulturarv. Digitaliseringen vil gøre det muligt for alle, sprogforskere såvel som sproginteresserede, at tilgå Dansk Sprognævns ordsamling via hjemmesiden ordsamlingen.dk. Digitaliseringen er blevet gjort muligt med støtte fra A.P. Møller og Hustru Chastine McKinney Møllers Fond til almene Formaal samt Skibsreder Carsten Brebøls Almennyttige Fond. Læs mere om projektet Ordsamlingen.dk [her](https://ordsamlingen.dk).

Johanne Niclasen Mortensen, Dansk Sprognævn

Slangamarbejde med danske gymnasier

Siden 2023 har Dansk Sprognævn samarbejdet med Slangordbogens redaktør, Torben Christiansen, om at registrere og beskrive slangudtryk i det danske sprog.

I 2024 søsatte Sprognævnet et pilotprojekt på to danske gymnasier, Frederikssund og Vordingborg Gymnasium, hvor eleverne blev bedt om at registrere hvilke slangudtryk de

havde hørt for nylig, hvad disse udtryk betød, og hvordan eleverne ville bruge udtrykkene i en sætning. Eleverne registrerede i alt 131 forskellige slangudtryk, og 19 af dem blev optaget i Slangordbogen, herunder *cooked*, *despawne*, *mumme* og *pookie*. Dansk Sprognævn leder nu efter flere gymnasier som ønsker at bidrage til indsamlingen af unges slang.

Læs mere om projektet [her](#).

Johanne Niclasen Mortensen, Dansk Sprognævn

Alle numre af *Ord & Sag* findes nu på tidsskrift.dk

Som tidligere annonceret i LEDA-Nyt udkommer Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforsknings årsskrift *Ord & Sag* ikke længere på tryk, men er overgået til udelukkende at være et open access-onlinetidsskrift. Efter en flot indsats fra centrets medarbejdere og tre ihærdige praktikanter er vi glade for at annoncere, at samtlige udkomne numre (1-44) nu findes frit tilgængelige på <https://tidsskrift.dk/ordogsag>. Rigtig god læselyst til de interesserede.

Mette-Marie Møller Svendsen, Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Aarhus Universitet

Lex - Danmarks Nationalleksikon viderefører danmarkshistorien.dk

I marts 2025 lancerede Lex artikler og kilder fra hjemmesiden danmarkshistorien.dk på danmarkshistorien.lex.dk. Så nu kan man finde det omfattende udvalg af artikler og kilder på Lex, som giver et overblik over de historiske begivenheder og personer, der har formet Danmark. Danmarkshistorien.dk blev skabt af Aarhus Universitet i 2009, og AU har drevet hjemmesiden indtil nu.

Noget af det sprogligt relevante indhold som sitet indeholdt før flytningen, er en række menneskers fortællinger på forskellige dialekter. I første omgang kan Lex af tekniske grunde ikke stille lydklippene til rådighed, men det arbejder redaktionen på bliver muligt igen.

Ida Elisabeth Mørch, Lex – Danmarks Nationalleksikon

Har du slået op med en forsker for nylig?

Lex – Danmarks Nationalleksikon fortsætter sin kampagne ”Slå op med fake news”, som blev indledt oktober 2024. Den handler om at udbrede kendskabet til Lex og sikre at danskerne ved at vi har et nationalleksikon, hvor man uden betaling kan få troværdig viden.

Efter nytår tog Lex et opgør med techgiganterne som annonceplatforme, så nu bruges der ikke annonceringsmidler på Facebook og Instagram. I stedet vil Lex udelukkende annoncere i de danske publicistiske medier, der som Lex ønsker at oplyse befolkningen og er en modvægt til den udbredte misinformation. På den måde bidrager vi til at passe på den demokratiske samtale. Den første annonce var på gaden i februar og fik mediebranchen til at tale om, hvordan vi kan ”slå op” med techgiganterne for at passe på demokratiet. For Lex mener ikke at man med den ene hånd kan stille troværdig viden til rådighed, mens man med den anden hælder penge i lommerne på techplatforme, som ikke i tilstrækkelig grad tager et medansvar for demokratiet og en oplyst samtale.

Indtil videre er der omkring 900 forskere og andre fagpersoner, som opdaterer de 245.000 artikler på Lex løbende for at sikre at alt er korrekt. Så jo mere vi slår op, jo mere finder vi sammen.

Ida Elisabeth Mørch, Lex – Danmarks Nationalleksikon

Tekstilvokabular: Digitalisering af nordiske hæfter for tekstilterminologi

Centre for Textile Research (CTR) ved Københavns Universitet har i de senere år gjort store

fremskridt med digitaliseringen af tekstilterminologi. Projektet har taget udgangspunkt i terminologihæfter udgivet af Nordisk Tekstillærerforbund (NTF) i 1970'erne og 1980'erne, og blev afsluttet i 2024 med støtte fra Wimmers Fonden. Som resultat heraf er tre af disse hæfter nu tilgængelige i et søgbart digitalt vokabular:

<https://www.traditionaltextilecraft.dk/databaseofsilkr Ribbons>.

Det digitale vokabular udgør en integreret ressource, som kombinerer både verbale definitioner og non-verbale repræsentationer (såsom illustrationer eller fotografier) af tekstilbegreber. Vokabularen inkluderer nu cirka 100 non-verbale repræsentationer af forskellige begreber relateret til strikning, hækling, broderi og tekstilredskaber. Disse supplerer det eksisterende verbale vokabular om tekstilfibre fra *Meddelelser fra Terminologicentralen* i 1950'erne (opslag nr. 134-410).

NTF-hæfterne blev oprindeligt udarbejdet med det formål at støtte undervisningen i tekstilhåndværk i nordiske folkeskoler i 1970'erne og 1980'erne og har spillet en væsentlig rolle i at standardisere den terminologi, der anvendes på tværs af de nordiske lande. Hæfterne dækker forskellige aspekter af tekstilteknikker, herunder broderi, strikning, hækling og tekstilredskaber. Det første hæfte i serien er dog forsat ukendt – end ikke dets indhold er klart. Anvendelsen af non-verbale repræsentationer giver anledning til en række metodiske overvejelser i arbejdet med at illustrere processer, idet fotografier er statiske. Dette blev særligt tydeligt i NTF nr. 3 om strikke- og hækleprocesser, som viste sig at være centrale for forståelsen af terminologien.

Serien af hæfterne tilbyder nye perspektiver på tekstiltekniske koncepter og imødekommer behovet for at harmonisere terminologien om tekstilredskaber og materialer på tværs af de nordiske lande i en samlet, tilgængelig ressource. Gennem vokabularet ønsker vi at undersøge de kommunikative muligheder og begrænsninger, som forskellige former for repræsentation indebærer, samt at vise, hvordan hver især bidrager til forståelsen af tekstiltekniske begreber – med særligt fokus på de egnede karakteristika ved non-verbale repræsentationer.

Yderligere information om udviklingen af det digitale vokabular kan findes i en artikel fra *Nordterm proceedings 2023*: <https://tidsskrift.dk/sin/article/view/144155/189169>.

Susanne Lervad, Center for Tekstilforskning, Københavns Universitet

